

Фундація та Земля

Серія романів Айзека Азімова «Фундація», один із шедеврів наукової фантастики, є неперевершеною завдяки своєму унікальному поєднанню невпинної дії, сміливих ідей і широкомасштабної картини світу. Історія нашого майбутнього починається з історії Фундації та її найвидатнішого психоісторика — Гарі Селдона.

Ґолан Тревіз — депутат Ради Термінуса, пілот «Далекої зірки» та людина, яка ухвалила найважливіше в історії людства рішення, твердо переконаний: він знайде Землю. Ту саму легендарну прабатьківщину, згадки про яку було знищено в усіх відомих світах. Мусить знайти, адже Галактика опинилася на доленосному роздоріжжі. Яким шляхом їй іти? Створити Другу Галактичну Імперію за Планом Селдона чи злитися в єдиний надорганізм — Гею і назавжди відмовитися від індивідуальності? Земля розвіє всі сумніви. Тож Тревіз разом з істориком Пелоратом і геянкою Блісс вирушають на небезпечні, безнадійні, неймовірні пошуки першосвіту — забутої коліски всього життя...

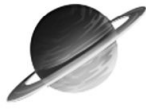
Айзек Азімов

ФУНДАЦІЯ ТА ЗЕМЛЯ

Колиска людства. Кінець Фундації?

КСД

Isaac Asimov

FOUNDATION AND EARTH

A novel

Айзек Азімов

ФУНДАЦІЯ ТА ЗЕМЛЯ

Роман

ХАРКІВ
2021. КСД

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2021

ISBN 978-617-12-9366-3 (epub)

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

Електронна версія зроблена за виданням:

Перекладено за виданням:
Asimov I. Foundation and Earth : A Novel / Isaac Asimov. — London :
Harper Voyager, 2016. — 464 p.

Переклад з англійської *Нати Гриценко*

Азімов А.

А35 Фундація та Земля : роман / Айзек Азімов ; пер. з англ.
Н. Гриценко. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного
Дозвілля», 2021. — 480 с.

ISBN 978-617-12-9148-5

ISBN 978-0-00-811753-5 (англ.)

Ґолан Тревіз — депутат Ради Термінуса, пілот «Далекої зірки» та людина, яка ухвалила найважливіше в історії людства рішення, твердо переконаний: він знайде Землю. Ту саму легендарну прабатьківщину, згадки про яку було знищено в усіх відомих світах. Мусить знайти, адже Галактика опинилася на доленосному роздоріжжі. Яким шляхом їй іти? Створити Другу Галактичну Імперію за Планом Селдона чи злитися в єдиний надорганізм — Гею і назавжди відмовитися від індивідуальності? Земля розвіє всі сумніви. Тож Тревіз разом з істориком Пелоратом і геянкою Блісс вирушають на небезпечні, безнадійні, неймовірні пошуки першосвіту — забутої колиски всього життя...

УДК 821.111(73)

© Nightfall, Inc., 1986

© Depositphotos.com / filitova, обкладинка, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад і художнє оформлення, 2021

Історія створення «Фундації»

Першого серпня 1941 року я був двадцятиоднорічним хлопакою, вивчав хімію на випускному курсі Колумбійського університету й уже три роки як професійно писав наукову фантастику. Я квапився на зустріч із Джоном Кемпбеллом, редактором журналу «Astounding», якому тоді продав уже п'ять творів. Мені кортіло розповісти йому нову ідею для науково-фантастичної оповіді.

Вона полягала в тому, щоб написати історичний роман про майбутнє, який розповідав би історію занепаду Галактичної Імперії. Напевно, мій ентузіазм виявився заразливим, бо Кемпбелл захопився так само, як і я. Він не хотів, щоб я обмежувався одним твором. Він забажав цілу серію, яка висвітлювала б увесь кількатисячолітній хаос поміж падінням Першої Галактичної Імперії та сходженням Другої. І над усім цим панувала б наука психоісторія, яку ми з Кемпбеллом ретельно обговорили між собою.

Перше оповідання було опубліковано в номері «Astounding» за травень 1942 року, а друге — у червневому випуску. Вони одразу ж зажили популярності, і Кемпбелл простежив, щоб до кінця десятиліття я дописав ще шість. Зростав і обсяг. Перший твір налічував лише дванадцять тисяч слів, а два з трьох останніх мали по п'ятдесят тисяч кожен.

Відтак я втомився від серії, покинув її та взявся за інше. Аж тут деякі видавництва почали випускати науково-фантастичні книжки у твердій обкладинці. Одним таким видавництвом була невелика напівпрофесійна фірма «Gnome Press». Вони надрукували мою серію про Фундацію у трьох томах: «Фундація» (1951), «Фундація та Імперія» (1952) та «Друга Фундація» (1953). Ці книжки нині знають як трилогію Фундації.

Серія була не надто успішна, бо «Gnome Press» не мали коштів, щоб її рекламувати й просувати. Я не отримав ані звітів, ані авторських виплат.

На початку 1961 року мій тодішній редактор у видавництві «Doubleday» Тімоті Селдіз повідомив, що отримав запит на передрук книг про Фундацію від іноземного видавця. Оскільки ці книжки видавали не в «Doubleday», він переказав запит мені.

— Не цікаво, Time, — знизав я плечима. — Я не отримую із цих книжок ані копійки.

Селдіз був нажаханий і негайно взявся викупати права у «Gnome Press» (які на той час уже конали). Так у серпні того року трилогія (разом із «Я, робот») стала власністю «Doubleday».

Відтоді серія «Фундація» злетіла, а з нею — і роялті. «Doubleday» надрукували трилогію в одному томі та розповсюджували її через «Книжковий клуб наукової фантастики». Завдяки цьому серія стала надзвичайно популярною.

На Всесвітньому науково-фантастичному конвенті 1966 року в Клівленді прихильників жанру попросили голосувати в категорії «Найкраща серія в історії». Тоді категорія вперше (і поки востаннє) потрапила до номінацій на премію «Г'юго». Трилогія Фундації виграла, що додало серії популярності.

Прихильники наполегливо просили мене продовжити серію. Я наполегливо, хоч і ввічливо, відмовлявся. Та все ж мені лестило, що люди, які на момент старту серії ще не народилися, зуміли нею захопитися.

Однак «Doubleday» поставилися до цього набагато серйозніше. Вони улещували мене двадцять років, однак запити ставали настійливішими та численнішими, і видавництво нарешті втратило терпіння. У 1981-му вони сказали мені, що я просто мушу написати ще один роман про «Фундацію», а щоб підсолодити вимогу, запропонували мені контракт із удесятеро більшим авансом, ніж зазвичай.

Я нервово погодився. Востаннє я писав про Фундацію тридцять два роки тому, а тепер маю вказівку подати сто сорок тисяч слів, удвічі більше, ніж у будь-якому попередньому томі, й майже втричі — ніж у будь-якій попередній окремій історії. Я перечитав трилогію, глибоко вдихнув і поринув у роботу.

Четверту книгу серії, «Межу Фундації», надрукували в жовтні 1982 року, і тоді сталася дуже дивна річ. Вона одразу опинилась у списку бестселерів «New York Times» і, що мене цілковито приголомшило, трималася там двадцять п'ять тижнів. Зі мною ще такого не бувало.

«Doubleday» одразу ж уклали зі мною контракт на наступні романи, і я написав два для іншої серії про роботів. А тоді пора було

повертатися до Фундації.

Тож я створив «Фундацію та Землю» — роман, який підхоплює історію одразу ж після фіналу «Межі Фундації», і саме цю книжку ви зараз тримаєте в руках. Продивитися «Межу Фундації», щоб освіжити пам'ять, можна, але не обов'язково. «Фундація та Земля» — це самостійний твір. Сподіваюся, він вам сподобається.

Айзек Азімов
Нью-Йорк, 1986 р.

Розділ перший. Пошуки розпочато

1

— Навіщо я це зробив? — спитав Ґолан Тревіз.

Це не було нове запитання. Відколи він прибув на Гею, то постійно його собі ставив. Прокидався від міцного сну в приємній нічній прохолоді й відчував, як гуде в голові безшумним боєм крихітних барабанів: «Навіщо я це зробив? Навіщо я це зробив?»

Проте зараз він уперше мав нагоду спитати про це Дома, старійшину Геї.

Дом знав про напруження Тревіза, бо відчував матерію свідомості депутата, проте не реагував на нього. Гея в жодному разі не мала торкатися мозку Тревіза, а найкращим способом зберігати імунітет до спокуси було болісно ігнорувати свої відчуття.

— Що зробили, Треве? — перепитав він. Дом мав деякі труднощі з уживанням багатоскладових імен, але це не мало значення. Тревіз дедалі більше до цього звивав.

— Вирішив саме так, — мовив Тревіз. — Обрав Гею як майбутнє.

— Ви вчинили правильно, — підбадьорливо зауважив Дом. Він сидів, серйозно вдивляючись глибоко посадженими старечими очима в чоловіка з Фундації, який височів над ним.

— Ви так думаєте, — нетерпляче сказав Тревіз.

— Я/ми/Гея це знаємо. У цьому ваша цінність для нас. Ви здатні ухвалити правильне рішення за неповними даними, і рішення було ухвалено. Ви обрали Гею! Відкинули анархію Галактичної Імперії, побудованої на технологіях Першої Фундації, і так само анархію Галактичної Імперії, побудованої на менталіці Другої Фундації. Ви вирішили, що жодна з них не втримає стабільності надовго. Тож обрали Гею.

— Так. Саме так! Я обрав Гею, надорганізм, цілу планету зі спільною свідомістю та особистістю, де доводиться використовувати вигаданий займенник «я/ми/Гея», щоб висловити невисловлюване. — Тревіз нетерпляче міряв підлогу кроками. — І зрештою вона перетвориться на Галаксію, наднадорганізм, який поглине весь Чумацький Шлях.

Він зупинився, майже розлючено розвернувся до Дома й мовив:

— Я відчуваю, що вчинив правильно, як відчуваєте й ви, але ви *бажаєте* створення Галаксії, тож моє рішення вас влаштовує. Однак щось у мені цього *не* бажає, і через це я не можу так легко прийняти свою правоту. Я хочу знати, чому ухвалив це рішення, хочу зважити й оцінити його правильність і вдовольнитися висновком. Просто відчувати недостатньо. Звідки мені знати, що я маю рацію? Який умисел дає мені рацію?

— Я/ми/Гея не знаємо, як ви доходите правильного рішення. Та чи аж так важливо це знати, якщо рішення вже є?

— Ви — речник цілої планети, чи не так? Спільної свідомості кожної краплинки, кожного камінчика, навіть рідкого ядра?

— Саме так, але ним може бути й будь-яка інша частина планети, якщо сила спільної свідомості в ній достатньо велика.

— І вся ця спільна свідомість згодна користуватися мною як чорною скринькою? Якщо працює, то знати, що всередині, не обов'язково? Мені це не до смаку. Не подобається бути чорною скринькою. Я хочу знати, що всередині. Хочу знати, як і чому я обрав Гею та Галаксію за майбутнє, щоб заспокоїтися та змиритися.

— Але чому вам так не до вподоби власне рішення? Чому ви не довіряєте йому?

Тревіз глибоко вдихнув і мовив тихо та рішуче:

— Бо я не хочу бути частиною надорганізму. Несуттєвим елементом, якого позбудуться, щойно надорганізм надумає, що це буде на користь цілому.

Дом замислено глянув на Тревіза.

— То ви б воліли змінити рішення, Треве? Ви ж знаєте, що можете.

— Я б цього хотів, але не можу вчинити так просто тому, що рішення мені не подобається. Щоб діяти, я мушу *знати*, правильне це рішення чи ні. Недостатньо просто *відчувати* його правильність.

— Якщо ви відчуваєте, що маєте рацію, значить, так і є. — Цей завше повільний і м'який голос чомусь змушував Тревіза шаленіти самим лише контрастом із його внутрішнім сум'яттям.

Тоді напівпошепки, долаючи нерозв'язне коливання між відчуттям і знанням, Тревіз сказав:

— Я мушу знайти Землю.

— Бо вона якось пов'язана з вашою палкою потребою знати?

— Бо це ще одна проблема, яка мене нестерпно тривожить, і я *відчуваю*, що між ними двома є зв'язок. Хіба ж я не чорна скринька? Я *відчуваю* зв'язок. Чи цього не достатньо, щоб ви прийняли це як факт?

— Можливо, — незворушно озвався Дом.

— Зважаючи, що минули тисячі років — можливо, тисяч двадцять, — відколи мешканцям Галактики востаннє було діло до Землі, як таке можливо, що ми всі забули планету, звідки походимо?

— Двадцять тисяч років — це більше, ніж ви гадаєте. Нам досі багато чого не відомо про ранню Імперію; ми й досі переказуємо майже напевно вигадані легенди й навіть віримо в них — бо замінити нічим. А Земля старша за Імперію.

— Але ж мають бути якісь свідчення. Мій добрий друг Пелорат збирає міфи та легенди про давню Землю, усе, що вдасться нашкребти з будь-якого доступного джерела. Це його професія і, що важливіше, його пристрасть. Ці міфи та легенди — усе, що є. Ніяких записів, ніяких документів.

— Документи віком двадцять тисяч років? Речі порохніють і зникають, або ж їх знищують у даремних війнах.

— Але ж мусять бути записи про записи — копії, копії копій та копії копій копій, корисні матеріали, молодші за двадцять тисячоліть. Їх стерли. У Галактичній бібліотеці на Тренторі мали бути документи, у яких ідеться про Землю. На них посилаються поважні історичні джерела, проте самих документів у Галактичній бібліотеці більше немає. Можна знайти посилання на них — але жодної цитати.

— Не забувайте, що кілька століть тому Трентор розграбували.

— Бібліотеку не чіпали. Її захищали агенти Другої Фундації. І саме вони нещодавно виявили, що матеріалів, пов'язаних із Землею, більше не існує. Їх нещодавно навмисне позбулися. Чому? — Тревіз припинив походжати та уважно зиркнув на Дома. — Якщо я знайду Землю, то дізнаюся, що саме вона приховує...

— Приховує?

— Приховує — або ж ховають її. Я *відчуваю*, що щойно це з'ясую, то знатиму, чому надав перевагу Геї та Галаксії над нашою індивідуальністю. Тоді, *припускаю*, я *знатиму*, а не *відчуватиму*, що маю рацію, а якщо таки маю, — він приречено знизав плечима, — тоді нехай так і буде.

— Якщо ви відчуваєте, що це так, — сказав Дом, — і відчуваєте, що мусите полювати на Землю, тоді, звісно, ми по змозі сприятимемо вам. Однак це допомога обмежена. Наприклад, я/ми/Гея не знаємо, де в неосяжному просторі світів, із яких складається Галактика, могла б розташуватися Земля.

— Попри це я маю шукати, — мовив Тревіз, — навіть якщо в нескінченному розсіпі зірок Галактики пошук здається марним і навіть якщо мені доведеться робити це наодинці.

2

Тревіза оточувала сумирність Геї. Температура була як завше комфортна, віяв приємний вітерець — свіжий, але не прохолодний. У небі пливли хмари, подекуди перешкоджаючи шлях сонячному світлу, і, безперечно, якщо рівень водяної пари на метр відкритої поверхні землі там чи деінде суттєво падав, для її відновлення не бракуватиме дощу.

Дерева росли на однаковій відстані одне від одного, як у фруктовому саду, і, поза сумнівом, так було в усьому світі. Землю та море населяла належна кількість рослин і тварин належно різноманітних видів, щоб створювати годящу екологічну рівновагу, і кількість їх усіх, ясна річ, розмірено коливалася довкола визнано оптимальної. Як і кількість людських істот.

З усіх об'єктів у Тревізівому полі зору непередбачуваним був лише його корабель, «Далека зірка».

Кілька людських компонентів Геї гуртом успішно прибрали й відремонтували зореліт. Запаси їжі та питва знову поповнили, меблювання оновили чи замінили, механізми ще раз обстежили. Сам Тревіз ретельно перевірів корабельний комп'ютер.

Підзаправлення не знадобилося, бо це був один із небагатьох гравітаційних кораблів Фундації, який живився енергією загального гравітаційного поля Галактики, а того було достатньо для забезпечення всіх можливих флотів людства на нескінченний час їхнього потенційного існування — і без помітного зниження потужності.

Три місяці тому Тревіз був депутатом Ради Термінуса — тобто членом законодавчого органу Фундації й за статусом важливою особою в Галактиці. Чи справді це було лише три місяці тому? Мало

не половину свого тридцятидворічного життя він обіймав цю посаду, а єдиною його турботою була точність Плану Селдона — чи правильно визначено наперед поступовий шлях Фундації від такого собі планетарного селища до галактичної величі.

Однак дещо не змінилося. Він досі був депутатом. Досі мав свій статус і привілеї, хіба що тепер навряд колись повернеться на Термінус, щоб заявити про своє право. У величезному хаосі Фундації він так само чужий, як і в компактній впорядкованості Геї. Він ніде не був удома й скрізь сирота.

Стиснувши зуби, Тревіз сердито запустив пальці в темне волосся. Перш ніж гаяти час на оплакування власної долі, він мусить знайти Землю. Якщо переживе ці пошуки, то матиме вдосталь часу, щоб сісти й порюмсати. Тоді в нього може бути навіть краща причина.

З рішучою незворушністю він почав згадувати.

Три місяці тому вони з Яновом Пелоратом, цим здібним і наївним ученим, покинули Термінус. Пелората, любителя старовини, спонукало до цього пристрасне бажання знайти давно загублену Землю, а Тревіз полетів із ним, скориставшись метою Пелората як прикриттям для своєї справжньої, чи так йому здавалося, цілі. Землю вони не знайшли, але знайшли Гею, і Тревіз постав перед вимушеною потребою ухвалити своє доленосне рішення.

Тепер уже він, Тревіз, розвернувся навспак і шукав Землю.

Що ж до Пелората, то він теж знайшов дещо неочікуване. Чорноволосу й темнооку Блісс, дівчину, яка була Геєю, — так само як і Дом, так само як і будь-яка тутешня піщинка чи травинка. Із вельми цікавою як на глибоко середній вік палкістю Пелорат закохався в жінку, більш ніж удвічі за себе молодшу, і жінку це, на диво, влаштовувало.

То було незвично, але Пелорат, вочевидь, став щасливий, і Тревіз сумирно постановив, що для кожної людини щастя своє. У цьому й був сенс індивідуальності — якій через вибір Тревіза в усій Галактиці невдовзі буде покладено край.

Біль повернувся. Рішення, яке він ухвалив, яке мусив ухвалити, ні на мить не припиняло йому муляти й було...

— Голане!

Голос перервав Тревізові роздуми, і депутат, примружившись, підвів погляд у напрямку сонця.

— А, Янове, — щиро мовив він — іще й зати́м, щоб Пелорат не здогадався про гіркоту його думок. Він навіть спромігся на життєрадісність. — Бачу, вам вдалося відірватися від Блісс.

Пелорат похитав головою. Його шовковисте сиве волосся пестив ніжний вітерець, а похмурі видовжені обличчя канонічно зберігало видовженість і похмурість.

— Власне, старий друже, це вона запропонувала звернутися до вас щодо... щодо того, що я хочу обговорити. Звісно, не те щоб я сам не хотів із вами побачитися, проте вона, здається, мізкує хутчіше за мене.

— Усе гаразд, Янове, — всміхнувся Тревіз. — Схоже, ви тут, щоб попрощатися.

— Ну, ні, не зовсім. Узагалі-то майже навпаки. Ґолане, коли ми з вами покинули Термінус, я мав намір знайти Землю. Я присвятив цьому завданню майже все своє доросле життя.

— І я продовжу його, Янове. Це завдання відтепер моє.

— Так, але також і моє. Досі моє.

— Але... — Тревіз підняв руку, охоплюючи непевним жестом світ навколо.

— Я хочу полетіти з вами, — раптово видихнув Пелорат.

— Ви ж це не серйозно, Янове. — Тревіз був приголомшений. — У вас тепер є Гея.

— Колись я повернуся на Гею, але не можу відпустити вас самого.

— Авжеж можете. Я здатен про себе подбати.

— Не ображайтеся, Ґолане, але вам бракує знань. Це я вивчав міфи та легенди. Я можу вас спрямувати.

— І покинете Блісс? Та годі вам.

Щоки Пелората зайнялися рум'янцем.

— Мені не дуже цього хочеться, старий друже, але вона сказала...

— Невже вона намагається позбутися вас, Янове? — спохмурнів Тревіз. — Вона мені обіцяла...

— Ні, ви не розумієте. Прошу, вислухайте мене, Ґолане. Вам властива ця бентежна вибухова манера перестрибувати до висновків ще до того, як дослухаєте. Знаю, це ваш сильний бік, і в мене, здається, деякі труднощі зі стислим висловлюванням думок, але...

— Що ж, — лагідно мовив Тревіз, — тоді просто повністю перекажіть мені думку Блісс у будь-який зручний для вас спосіб,

а я обіцяю бути дуже терплячим.

— Дякую, і оскільки ви вже збираєтеся бути терплячим, я, мабуть, просто скажу все як є. Бачите-но, Блісс теж хоче полетіти.

— *Блісс* хоче полетіти? Ні, я знову вибухаю. Я не вибухну. Скажіть-но, Янове, чому *Блісс* хоче летіти з нами? Я питаю спокійно.

— Вона не каже. Сказала, що хоче поговорити з вами.

— Тоді чому вона не тут, га?

— Гадаю... тобто я *гадаю*... вона вважає, що ви від неї не в захваті, *Голане*, і вагається, чи можна до вас звернутися. Я зробив усе, що міг, друже, аби запевнити її, що ви проти неї нічого не маєте. Я не повірю, що хтось може бути про *Блісс* не найкращої думки. Та все ж вона хотіла, щоб я, так би мовити, порушив питання. Чи можу я переказати, що ви готові з нею побачитися, *Голане*?

— Авжеж, я побачуся з нею просто зараз.

— І будете розважливим? Розумієте, друже, вона на цьому наполягала. Сказала, що це надзвичайно важливо і вона мусить летіти з вами.

— Вона не казала, чому так, правда?

— Ні, але якщо вона вважає, що мусить летіти, отже, так вважає і *Гея*.

— Що означає, що я не маю відмовлятися. Чи не так, Янове?

— Так, *Голане*, гадаю, не маєте.

3

У перше за свої недовгі гостини на *Геї Тревіз* потрапив до будинку *Блісс* — який тепер дав прихисток і *Пелоратові*.

Він швидко роззирнувся. На *Геї* житла зазвичай були прості. Суворої погоди тут майже не бувало, температура на цій конкретній широті завжди панувала помірною, ба навіть тектонічні плити, якщо їм треба було зсунутися, робили це дуже делікатно, тож не було сенсу споруджувати будинки для хитромудрого захисту чи підтримання комфортних умов у некомфортному довкіллі. Можна сказати, уся планета була будинком, що мусив забезпечувати прихисток своїм мешканцям.

Дім *Блісс* у тому планетарному будинку був невеликий: на вікнах — заслінки замість скла, а меблі нечисленні та витончено практичні.

Стіни прикрашали голографічні зображення: на одному з них позував доволі приголомшений і зніяковілий на вигляд Пелорат. Губи в Тревіза смикнулися, але він спробував не виказати здивування й узявся ретельно поправляти свій пояс.

Блісс за ним спостерігала. Вона не всміхалася, як зазвичай, радше здавалася серйозною. Погляд широких темних очей був ясний, а волосся спадало на плечі ніжною чорною хвилею. Лише позначені червоним повняві губи надавали їй обличчю трохи кольору.

— Дякую, що прийшли зі мною побачитися, Треве.

— Янов дуже палко просив за вас, Бліссенобіарелло.

— Гідна відповідь, — коротко всміхнулася Блісс. — Якщо ви називатимете мене Блісс, пристойним односкладовим іменем, я спробую вимовляти ваше повністю, Тревізе. — Вона майже нечутно затнулася на другому складі.

Тревіз підняв праву руку.

— Така домовленість годиться. Я пам'ятаю про геянську звичку використовувати односкладові частинки імені у побутовому обміні думок, тож якщо ви час від часу називатимете мене Тревом, я не ображуся. Та все ж мені буде комфортніше, якщо ви спробуєте казати *Тревіз* якомога частіше — а я казатиму *Блісс*.

Тревіз вивчав її, як робив завжди, коли зустрічався з нею. Як особистість це була дівчина, трохи старша за двадцять років. Проте як частині Геї їй були тисячі років. Це ніяк не позначалося на її зовнішності, але часом впливало на манеру мови та атмосферу, яка неминуче її оточувала. Чи хотів він цього для всіх істот? Ні! Точно ні, і все ж...

— Я перейду до суті, — сказала Блісс. — Ви наголосили, що бажаєте знайти Землю...

— Я говорив із Домом, — відповів Тревіз, рішуче налаштований не поступатися Геї та постійно наполягати на власному погляді на речі.

— Так, але говорячи з Домом, ви говорили з Геєю та кожною її частиною, зокрема зі мною.

— Ви чули, як я говорив?

— Ні, бо не слухала, однак якби пізніше звернула увагу, змогла б згадати, що ви сказали. Прошу, прийміть це й дозвольте продовжити. Ви наголосили, що бажаєте знайти Землю і що це важливо. Я не розумію цієї важливості, однак вам властиво мати рацію, тож я/ми/Гея

мусимо прийняти ваші слова. Якщо ця місія має критичне значення для вашого рішення щодо Геї, вона має таке саме значення й для Геї, тож Гея мусить вирушити з вами — хоча б щоб спробувати вас захистити.

— Коли ви кажете, що Гея мусить вирушити зі мною, то маєте на увазі, що *ви* маєте вирушити зі мною. Чи не так?

— Я і є Гея, — просто мовила Блісс.

— Як і все інше на цій планеті та в ній. То чому ви? Чому не якась інша частинка Геї?

— Тому що Пел бажає летіти з вами, а якщо він полетить із вами, то не тішитиметься жодній іншій частинці Геї, крім мене.

Пелорат, який досі ненав'язливо сидів на стільці в іншому кутку (спиною до власного зображення, як зауважив Тревіз), тихо мовив:

— Це правда, Голане. Блісс — моя частинка Геї.

Блісс раптово усміхнулася:

— Це доволі захопливо — коли про тебе так думають. І, звісно, дуже незвично.

— Що ж, поміркуймо. — Тревіз закинув руки за голову й почав відхилитися на стільці. Тонкі ніжки заскрипіли, тож він хутко вирішив, що стілець недостатньо міцний, щоб таке витримати, й опустив його на всі чотири. — Чи будете ви досі частиною Геї, покинувши її?

— Я не мушу бути. Наприклад, я можу ізолюватися в разі небезпеки чи серйозної шкоди, щоб ця шкода не передалася Геї, або з іншої поважної причини. Утім лише в критичній ситуації. Загалом я лишатимуся частиною Геї.

— Навіть якщо ми стрибнемо крізь гіперпростір?

— Навіть тоді, хоча це дещо ускладнить справу.

— Чомусь мене це не тішить.

— Чому?

Тревіз зморщив носа — узвичаєна реакція, коли щось кепсько пахне, хай навіть метафорично.

— Це означає, що все сказане й зроблене на моєму кораблі, усе, що ви почуете й побачите, почує й побачить уся Гея.

— Я Гея, тож те, що я бачу, чую та відчуваю, бачить, чує та відчуває Гея.

— Отож-бо. Навіть ця стіна бачитиме, чутиме й відчуватиме.

Блісс глянула на зазначену стіну та знизала плечима.

— Так, ця стіна теж. У неї нескінченно мала свідомість, тож вона відчуває та розуміє нескінченно мало, але припускаю, що просто зараз, наприклад, у відповідь на наші слова стіна зазнає змін на субатомному рівні, які дають їй змогу підлаштуватися під Гею з іще виразнішим наміром існувати для загального блага.

— Але що як мені захочеться приватності? Я можу не хотіти, щоб стіна знала, що я кажу чи роблю.

Блісс здавалася роздратованою, аж тут раптом озвався Пелорат:

— Знаєте, Голане, не хочу втручатися, бо ж я очевидно знаю про Гею замало. Та все ж я був із Блісс і зробив деякі висновки щодо того, що тут відбувається. Якщо пройти крізь натовп на Термінусі, ви побачите й почуєте дуже багато, а дещо можете й запам'ятати. Можете навіть пригадати все це за належної мозкової стимуляції, але переважно вам буде *все одно*. Ви забудете про це. Навіть якщо спостерігатимете якусь емоційну сцену між незнайомцями, навіть якщо вам буде цікаво, усе одно: якщо вас це особливо не стосується, ви махнете рукою й забудете. На Геї, гадаю, так само. Навіть якщо вся Гея знає все про ваші справи, це не означає, що їй обов'язково є до того діло. Чи не так, Блісс, любя?

— Я про це ніколи в такий спосіб не думала, Пеле, але у твоїх словах щось є. Та все ж ця приватність, про яку говорить Трев — тобто Тревіз, — геть не належить до наших цінностей. Власне, для мене/нас/Геї вона незбагненна. Хотіти не бути частиною, щоб твого голосу не чули, твоїм учинкам не було свідків, твоїх думок не відчували... — Блісс рішуче похитала головою. — Я казала, що в критичних ситуаціях ми можемо відгороджуватися, однак кому захочеться так *жити*, бодай годину?

— Мені, — відповів Тревіз. — І тому я мушу знайти Землю — щоб знайти ту саму вкрай важливу причину, яка спонукала мене обрати для людства таку жахливу долю, якщо ця причина є.

— Це не жахлива доля, але годі нам сперечатися. Я буду з вами — не як шпигунка, а як подруга й помічниця. Гея буде з вами не як шпигунка, а як подруга й помічниця.

— Найкращою допомогою від Геї було б спрямувати мене до Землі, — похмуро зауважив Тревіз.

— Гея не знає, де розташована Земля, — повільно хитнула головою Блісс. — Дом уже вам про це казав.

— Я не дуже в це вірю. Усе ж таки у вас мусять бути документи. Чому я так і не мав змоги їх побачити, поки був тут? Навіть якщо Гея справді не знає, я міг би отримати якусь інформацію із записів. Я доволі детально знаю Галактику, безперечно, набагато краще за Гею, і міг би вичепити звідти якісь натяки, на які Гея, можливо, не зверне уваги.

— Але про які документи ви говорите, Тревізе?

— Будь-які. Книжки, фільми, фонотеки, голограми, артефакти, будь-що, що у вас є. За весь час, що я тут пробув, я не бачив нічого, що міг би вважати історичним документом. А ви, Янове?

— Ні, — мовив, повагавшись, Пелорат, — але я не дуже шукав.

— А я тихцем шукав, але нічого не знаходив. Нічого! Можу лише припустити, що їх від мене приховали. І чому, цікаво мені? Не підкажете?

Гладеньке юне чоло Блісс прорізали зморшки здивування.

— Чого ж ви раніше не питали? Я/ми/Гея нічого не приховуємо і не брешемо. Ізолят — ізольована особистість — може брехати. Він обмежений і наляканий *через* свою обмеженість. Але Гея — планета-організм із чималими розумовими здібностями, тож не має страху. Брехати, створювати описи, що суперечать реальності, Геї абсолютно не потрібно.

— Тоді чому мені так ревно не дають побачити бодай якісь документи? — пирхнув Тревіз. — Дайте мені змістовну причину.

— Авжеж. — Вона виставила обидві руки перед собою долонями вгору. — У нас немає ніяких документів.

4

Пелорат отямився першим — здавалося, з них обох його це приголомшило менше.

— Моя люба, — ніжно мовив він, — це геть неможливо. Розумної цивілізації без документальних свідчень не буває.

— Я розумію, — звела брови Блісс. — Я радше маю на увазі, що в нас немає таких документів, про які каже Трев — Тревіз — чи на які він, імовірно, міг би натрапити. У мене/нас/Геї немає записів, друкованих видань, фільмів, комп'ютерних баз даних, нічого. Як на те

пішло, різьблення на камені теж. От і все, що я маю на увазі. Звісно, оскільки в нас нічого такого немає, Тревіз нічого такого й не знайшов.

— Якщо у вас немає жодних документів, які я визнав би за документи, — спитав Тревіз, — що тоді у вас є?

— У мене/нас/Геї, — ретельно вимовила Блісс, так наче говорила до дитини, — є пам'ять. Я пам'ятаю.

— Що ви пам'ятаєте?

— Усе.

— Усю довідкову інформацію?

— Авжеж.

— Наскільки давню? На скільки років у минуле?

— На нескінченний проміжок часу.

— Ви можете надати мені історичні дані, біографічні, географічні, наукові? Навіть місцеві плітки?

— Усе.

— І все це в такій малій голівці. — Тревіз уїдливо вказав на праву скроню Блісс.

— Ні, — мовила вона. — Спогади Геї не обмежені вмістом конкретно мого черепа. Розумієте, — на мить вона стала офіційнішою, майже суворою — уже не лише Блісс, а сплав інших одиниць, — ще до початку історії мусив бути час, коли примітивні людські істоти хоч і пам'ятали події, та не могли говорити. Мову винайшли, щоб виражати спогади й передавати їх від особи до особи. Зрештою було вигадано писемність — щоб записувати спогади та передавати їх крізь час від покоління до покоління. Увесь технологічний прогрес відтоді прямував до збільшення місця для передавання й зберігання спогадів, до того, щоб полегшити процес згадування бажаних речей. Утім, коли особистості об'єдналися, сформувавши Гею, усе це віджило. Ми можемо звертатися до пам'яті, базової системи документування, на якій побудовано все інше. Розумієте?

— Хочете сказати, що загальна сума всіх мізків на Геї здатна пам'ятати набагато більше даних, ніж окремий мозок?

— Авжеж.

— Але якщо на Геї всі спогади поширюються через планетарну пам'ять, яка користь від цього вам як окремій частинці?

— Будь-яка, якої можна забажати. Те, що мені захочеться знати, зберігається в якомусь іншому розумі, можливо, у багатьох. Якщо це

щось фундаментальне, наприклад, значення слова «стілець», воно є в усіх свідомостях. Однак навіть якщо це щось специфічне, щось, що є лише в одній маленькій частинці свідомості Геї, я все одно можу його видобути, коли потрібно, хоча згадувати, мабуть, доведеться трохи довше, ніж поширеніший спогад. Послухайте, Тревізе, якщо вам захочеться знати щось, чого немає у вас в голові, ви переглянете якийсь потрібний книгофільм чи скористаетесь комп'ютерними базами даних. Я переглядаю весь розум Геї.

— І як же вам вдається не дати цьому морю інформації ринути у ваш мозок і розірвати череп?

— Ви дозволяєте собі сарказм, Тревізе?

— Нумо, Голане, — озвався Пелорат. — Не грубіть.

Тревіз перевів очі з однієї на іншого й помітним зусиллям дав обличчю розслабитися.

— Перепрошую. На мене тисне відповідальність, якої я не бажаю, але не знаю, як позбутися. Тож можу сказати грубість, коли не маю на те наміру. Блісс, мені справді хочеться знати. Як саме ви користуєтеся знаннями із чужих мізків, не зберігаючи їх після цього у власному та не перевантажуючи його можливостей?

— Не знаю, Тревізе, — сказала Блісс. — Не більше, ніж вам відомо про детальні механізми вашого ж мозку. Припускаю, ви знаєте, яка відстань від вашого сонця до сусідньої зірки, але не завжди свідомі її. Ви десь зберігаєте й за потреби завжди можете видобути це число. Якщо у вас не питатимуть, ви можете з часом його забути, але завжди матимете змогу піддивитися його з якоїсь бази даних. Якщо думати про мозок Геї як про величезну базу даних, то я можу до неї звертатися, але не маю потреби свідомо пам'ятати дані, якими скористалася. Скориставшись фактом чи спогадом, я можу одразу дозволити йому вилетіти з пам'яті. Власне, можу навмисне помістити його назад, так би мовити, на місце, звідки взяла.

— Скільки на Геї людей, Блісс? Скільки людських істот?

— Близько мільярда. Ви хочете конкретне число на цю мить?

Тревіз гірко всміхнувся:

— Я добре розумію, що ви можете запросити точне число, якщо забажаєте, але мене вдовольнить і приблизне.

— Власне, — сказала Блісс, — населення стабільне й коливається довкола конкретного числа, трохи більшого за мільярд. Я можу

сказати, як саме число зростає чи падає відносно середнього значення, розширюючи свою свідомість і, ну, відчуваючи межі. Мені важко пояснити це краще комусь, хто ніколи цього не переживав.

— Проте мені здається, що мільярда людських свідомостей, частина з яких — діти, точно недостатньо, щоб утримати в пам'яті всі дані, необхідні складному суспільству.

— Але люди — не єдині живі істоти на Геї, Треве.

— Хочете сказати, що тварини теж пам'ятають?

— Нелюдський мозок не здатен так само щільно зберігати спогади, як і людський, і чималу частину як людського, так і нелюдського мозку мусять займати особисті спогади, заледве корисні комусь, крім конкретного компонента планетарної свідомості, який їх зберігає. Утім великі обсяги складних даних можуть і зберігаються у тваринних мізках, а також у рослинній тканині та мінеральному складнику планети.

— У мінеральному складнику? Тобто камінні та гірських хребтах?

— А деякі дані — в океані та атмосфері. Усе це також Гея.

— Але що можуть зберігати неживі системи?

— Багато чого. Щільність низька, але обсяги такі великі, що загальну пам'ять Геї здебільшого береже каміння. Спогади каміння трохи довше видобувати та замінювати, тож переважно воно містить «мертві» дані — те, щодо чого за нормальних умов рідко звертатимуться.

— Що відбувається, коли помирає хтось, чий мозок зберігає дуже важливу інформацію?

— Дані не зникають. Їх повільно витісняє з мертвого мозку розкладанням, проте часу поширити спогади в інші частини Геї більш ніж достатньо. А коли народжуються малюки, їхні нові мізки дорослішають, стають організованішими й не тільки накопичують особисті спогади та думки, а й отримують потрібні знання з інших джерел. Те, що ви називаєте освітою, — повністю автоматизований процес для мене/нас/Геї.

— Чесно кажучи, Ґолане, мені здається, цей устрій живого світу багато в чому свідчить на свою користь, — сказав Пелорат.

Тревіз зиркнув скося на колегу-фундатора.

— Я цього певен, Янове, але не вражений. Якою б великою і різноманітною не була планета, вона представляє один мозок. Один!

Кожен новонароджений мозок вплавлується в ціле. Де ж можливість опозиції, незгоди? Коли ви згадуєте людську історію, на думку завжди спадає якась непересічна людина, чий непопулярний погляд суспільство може засуджувати, але яка зрештою все одно виграє та змінює світ. Який шанс, що на Геї колись постануть такі видатні бунтарі?

— У нас бувають і внутрішні суперечності, — повідомила Блісс. — Не кожен елемент Геї обов'язково погоджується із загальною думкою.

— Але вони, найпевніше, обмежені, — заперечив Тревіз. — Ви не можете допустити забагато сум'яття всередині єдиного організму, інакше він не працюватиме як слід. Якщо це не зупиняє прогрес і розвиток, то точно їх сповільнює. Чи можемо ми так ризикувати й нав'язувати такий устрій усій Галактиці? Усьому людству?

— То ви зараз ставите під сумнів своє рішення? — спитала Блісс без видимих емоцій. — Передумали й стверджуєте, що Гея — небажане майбутнє для людства?

Тревіз стиснув губи і завагався. Тоді повільно мовив:

— Я б хотів, але... не зараз. Я ухвалив рішення на певних підставах — підсвідомих — і доки не дізнаюся, які були ці підстави, не можу остаточно бути певним, наполягатиму на власному рішенні чи зміню його. Тож повернімося до питання Землі.

— Де, як ви відчуваєте, знайдете ці підстави. Це так, Тревізе?

— Таке в мене відчуття. Що ж, Дом каже, що Гея не знає, де розташована Земля. І ви, припускаю, з ним погоджуєтесь.

— Авжеж погоджуюся. Я так само Гея, як і він.

— А ви часом не приховуєте від мене знання? Свідомо, я маю на увазі.

— Звісно ні. Навіть якби Гея була здатна брехати, *вам* би вона не брехала. Усе ж таки ми залежимо від ваших висновків, і нам потрібно, щоб вони були точними, а для цього вони мають опиратися на реальність.

— У такому разі скористаймося вашою світовою пам'яттю. Перевірте минуле і скажіть, як далеко ви пам'ятаєте.

Виникло нетривале вагання. Блісс безвиразно дивилася на Тревіза, наче мить була в трансі. Тоді відповіла:

— П'ятнадцять тисяч років.

— Чому ви завагалися?

— На це потрібен був час. Старі спогади — дуже старі — майже всі в глибинах гір, потрібен час, щоб їх звідти видобути.

— Отже, п'ятнадцять тисяч років? Це тоді було заселено Гею?

— Ні, за найточнішими даними, що в нас є, це відбулося десь на три тисячі років раніше.

— Чому ви не впевнені? Ви — чи Гея — не пам'ятаєте?

— Це було до того, як Гея розвинулася настільки, щоб пам'ять стала планетарним феноменом, — сказала Блісс.

— Однак перш ніж ви змогли покладатися на колективну пам'ять, Блісс, Гея мусила вести записи. Записи у звичному сенсі — звукові, письмові, зафільмовані тощо.

— Гадаю, так, однак вони заледве б дожили до цього часу.

— Їх могли скопіювати, чи ще краще — перенести у планетарну пам'ять, коли та розвинулася.

Блісс спохмурніла. Вона знову завагалася, цього разу триваліше.

— Я не знаходжу слідів цих ранніх хронік, про які ви говорите.

— Чому?

— Не знаю, Тревізе. Припускаю, вони не були аж такі важливі.

Гадаю, коли стало зрозуміло, що ці ранні неспогадові записи псуються, було вирішено, що вони застаріли й більше не потрібні.

— Ви цього не знаєте. Ви припускаєте й гадаєте, але не знаєте. Гея цього не знає.

— Мабуть, так. — Блісс опустила очі.

— Мабуть? Я — не частина Геї, отже, не мушу припускати те, що й вона, — ось вам, до речі, приклад, чому осібність важлива. Як ізолят, я здатен припустити дещо інше.

— І що ж?

— По-перше, де в чому я певен. Жива цивілізація навряд би знищила свої давні документи. Замість вважати їх застарілими й непотрібними, вона, найпевніше, ставитиметься до них із великою пошаною та докладатиме зусиль, щоб їх зберегти. Якщо документи Геї, створені до об'єднання в загальний організм, було знищено, Блісс, це знищення навряд чи було вашим рішенням.

— Тоді як ви це поясните?

— У Бібліотеці на Тренторі всі згадки про Землю знищила людина чи сила, не пов'язана із самими тренторіанськими другофундаторами.

Хіба тоді не ймовірно, що на Геї всі згадки про Землю так само знищив хтось інший, а не сама Гея?

— Звідки ви знаєте, що в давніх документах ішлося про Землю?

— За вашими словами, Гею заснували щонайменше вісімнадцять тисяч років тому. Це переносить нас у період до становлення Галактичної Імперії, період, коли Галактику населяли люди й основним джерелом поселенців була Земля. Пелорат це підтвердить.

Трохи заскочений зненацька згадкою про себе, Пелорат прочистив горло:

— Так переказують легенди, люба. Я ставлюся до цих легенд серйозно і, як і Голан Тревіз, вважаю, що людський вид від початку існував на окремій планеті й цією планетою була Земля. Найперші поселенці прибули із Землі.

— Отже, якщо Гею було засновано в ранню епоху гіперпросторових подорожей, — вів далі Тревіз, — тоді дуже ймовірно, що її колонізували земляни, чи, може, мешканці не дуже старого світу, який незадовго до того колонізували земляни. Саме тому в документах про заселення Геї та перші кілька тисячоліть після цього точно мало йтися про Землю та землян, але цих документів немає. Здається, ніби щось стежить за тим, щоб у Галактиці про Землю не лишилося жодної зафіксованої згадки. А якщо це так, на це мусить бути причина.

— Це лише здогад, Тревізе, — обурилася Блісс. — Ви не можете знати напевне.

— Але ж це Гея наполягає, що в мене особливий дар доходить правильних висновків за неповними даними. Тож якщо я вже дійшов твердого висновку, не кажіть, що це лише здогад.

Блісс промовчала. Тревіз провадив далі:

— Тоді дедалі більше причин знайти Землю. Я маю намір вирушити, щойно «Далека зірка» буде готова. Ви двоє досі хочете летіти?

— Так, — одразу ж мовила Блісс, і Пелорат їй вторував.

Розділ другий. До Компореллона

1

Н акрапав легкий дощ. Тревіз підвів очі до сірувато-білого від краю до краю неба.

На ньому був капелюх-дощовик, що відбивав краплі, розбризкуючи їх навсібіч від тіла. У Пелората, який стояв за межею досяжності бризок, такого захисту не було.

— Не бачу сенсу вам мокнути, Янове, — зауважив Тревіз.

— Волога мене не бентежить, любий друже, — із серйозним, як і завжди, виглядом мовив Пелорат. — Дощ легкий і теплий. Помітного вітру немає. А крім того, дозвольте процитувати стару приказку: «На Анакреоні роби як анакреонці». — Він указав на кількох геянців неподалік «Далекої зірки», які тихо спостерігали за ними. Вони стояли розрізнено, просто як дерева в геянському гаю, і на жодному не було капелюха-дощовика.

— Припускаю, — мовив Тревіз, — вони не зважають, бо вся решта Геї мокне. Дерев, трава, земля — усе мокне, і все це однаково частини Геї, разом із геянцями.

— Гадаю, в цьому є сенс. Невдовзі вийде сонце, і все швидко висохне. Одяг не зморщиться і не зсохнеться, не холодитиме, і оскільки тут немає непотрібних патогенних мікроорганізмів, ні в кого не буде застуди, грипу чи пневмонії. Тож нащо перейматися через дрібку вологи?

Тревіз добре бачив у цьому логіку, однак страшенно не хотів припиняти скаржитися, тож мовив:

— І все одно дощ під час нашого відбуття — це зайве. Усе ж таки дощ залежить від волі Геї. Тут не дощитиме, якщо Гея не схоче. Вона неначе виказує до нас неповагу.

— Можливо, — у Пелората трохи смикнулася губа, — Гея плаче від жалю, що ми летимо геть.

— Може, й так, але я цього не робитиму.

— Власне, — продовжував Пелорат, — припускаю, що землю в цьому районі потрібно зволожити, і ця потреба важливіша, ніж ваше бажання сонячного світла.

— Підозрюю, вам цей світ справді подобається? — усміхнувся Тревіз. — Навіть якщо на хвилю забути про Блісс.

— Подобається, — мовив Пелорат, неначе захищаючись. — У мене завжди було тихе впорядковане життя, і я думаю про те, як упорався б тут, де цілий світ працює над підтриманням тиші та впорядкованості. Усе ж таки, Голане, будуючи дім — чи цей корабель, — ми намагаємося створити ідеальний сховок. Обладнуємо його всім, що нам потрібно, лаштуємо так, щоб його температуру, якість повітря, освітлення й усе інше можна було контролювати та змінювати відповідно до смаків і потреб. Гея — це та сама жага до комфорту й безпеки, але поширена на цілу планету. Що в цьому поганого?

— Погано в цьому те, — констатував Тревіз, — що мій дім чи мій корабель сконструйовано, щоб пасувати *мені*. Це не я сконструйований, щоб пасувати *йому*. Якби я був частиною Геї, байдуже, як досконало планету продумано під мої потреби — я б серйозно переймався через той факт, що мене також продумують для неї.

— Можна посперечатися, що будь-яке суспільство формує населення, яке йому пасуватиме, — стиснув губи Пелорат, — і виробляє доречні в тому контексті звичаї, які надійно прив'язують людину до задоволення його потреб.

— У суспільствах, які я знаю, можливо бунтувати. Є диваки, навіть злочинці.

— Вам *хочеться* диваків і злочинців?

— Чому б і ні? Ми з вами — диваки. Ми точно не типові мешканці Термінуса. Що ж до злочинців, це вже термінологія. І якщо злочинці — необхідна ціна за бунтарів, еретиків і геніїв, я готовий її платити. Я *вимагаю*, щоб мені дали заплатити цю ціну.

— Хіба злочинці — єдина можлива валюта? Не можна мати геніїв без злочинців?

— Геніїв і святих не буває без людей далеко поза межами норми, але ж у норми є не тільки один бік. Мусить бути якась симетрія. Хай там як, я хочу, щоб для мого рішення зробити з Геї модель майбутнього людства була краща причина, ніж планетарна версія комфортного дому.

— О мій любий товаришу, я не намагався вмовити вас удивитися вашим рішенням. Я просто поділився спостере...

Він затнувся. До них широкими кроками прямувала Блісс. Темне волосся було вологим, а одяг липнув до тіла й підкреслював нічогеньку ширину стегон. Вона підійшла й кивнула їм.

— Перепрошую, що затримала вас, — сказала, трохи віддихавшись. — Спілкування з Домом забрало більше часу, ніж я очікувала.

— Авжеж, — мовив Тревіз, — ви знаєте все, що знає він.

— Інколи річ у різниці тлумачень. Ми все ж таки не однакові, тож обговорюємо. Погляньте, — різкувато мовила вона, — у вас дві руки. Обидві — частина вас і здаються ідентичними, тільки одна є відображенням іншої. Однак ви не використовуєте їх однаково, правда ж? Дещо ви робите переважно правою, а дещо лівою. Різниця тлумачень, так би мовити.

— Вона вас підловила, — з очевидним задоволенням констатував Пелорат.

— Влучна аналогія, — кивнув Тревіз, — якби тільки годилася, а я в цьому зовсім не певен. Хай там як, чи це означає, що ми можемо піднятися на борт? Тут дощить.

— Так, так. Наші люди зійшли з корабля, і він в ідеальному стані. — Блісс із цікавістю позирнула на Тревіза. — Ви не мокнете. Краплі вас оминають.

— Так і є. Я уникаю вологи.

— Але хіба не приємно іноді змокнути?

— Безперечно. Але за власним бажанням, а не за бажанням дощу.

— Що ж, ваше право, — знизала плечима Блісс. — Весь наш багаж завантажено, тож ходімо й ми.

Вони втрюх рушили до «Далекої зірки». Дощ ущухав, однак трава була доволі мокрою. Тревіз збагнув, що ступає обережно, однак Блісс скинула туфлі, які тепер несла в руці, та пробиралася крізь траву босоніж.

— Це приємно, — мовила у відповідь на позирк Тревіза.

— Добре, — неухважно озвався він. Тоді з легким роздратуванням спитав: — Чому взагалі інші геянці там стовбичать?

— Вони записують цю мить, яку Гея вважає доленосною. Ви важливі для нас, Тревізе. Якщо ви зміните думку внаслідок цієї подорожі та вирішите не на нашу користь, ми ніколи не переростемо в Галаксію, а може, й не лишимося Геєю.

— Отже, я символізую життя і смерть для Геї — для всього світу.

— Ми в це віримо.

Тревіз рвучко зупинився та зірвав капелюха. У небі з'являлися блакитні латки.

— Але зараз мій голос на вашу користь. Якщо ви мене вб'єте, я ніколи не зможу його змінити.

— Голане, — шоковано пробурмотів Пелорат, — це жахливі слова.

— Типові для ізолята, — спокійно мовила Блісс. — Ви мусите зрозуміти, Тревізе, що нас цікавите не ви як особистість і навіть не ваш голос, а правда, сутність справи. Ви важливі лише як провідник правди, а ваш голос — як вказівка на неї. Цього ми від вас і хочемо, і якби ми вбили вас, щоб не дати змінити думку, то всього-на-всього приховали б від себе правду.

— Якщо я скажу, що правда проти Геї, то ви всі тоді бадьоро згодитесь померти?

— Напевно, не зовсім бадьоро, але зрештою звелось б до цього.

Тревіз похитав головою.

— Якщо щось і переконає мене в тому, що Гея — це жах, який мусить зникнути, то це якраз те, що ви щойно сказали. — Він перевів погляд на геянців, які терпляче спостерігали (й, імовірно, підслуховували). — Чому вони так розсосередилися? І навіщо вам їх так багато? Якщо один із них спостерігає цю подію та зберігає у своїй пам'яті, хіба вона не буде доступна решті планети? Збережена в мільйоні різних місць, якщо ви так захочете?

— Вони спостерігають за нею кожен із різного ракурсу, і кожен зберігає її в трохи інакшому мозку. Коли всі спостереження буде вивчено, стане зрозуміло, що те, що відбувається, набагато легше досягнути із сукупності всіх спостережень, ніж із будь-якого з них окремо.

— Інакше кажучи, ціле більше за суму складників.

— Саме так. Ви збагнули фундаментальний сенс існування Геї. Як людська істота ви складаєтесь, може, з п'ятдесяти трильйонів клітин, однак як багатоклітинна особистість набагато важливіші, ніж сума індивідуальної важливості цих п'ятдесяти трильйонів. Із цим ви точно маєте погоджуватися.

— Так, — мовив Тревіз. — Із цим я погоджуюся.

Він ступив на корабель і на мить озирнувся — ще раз глянути на Гею. Короткий дощ надав атмосфері нової свіжості. Тревіз побачив зелений, квітучий, тихий, мирний світ; сад безтурботності, який розкинувся серед неспокою втомленої Галактики.

І Тревіз щиро сподівався, що бачить його востаннє.

2

К оли за Тревізом зачинився шлюз, депутатові здалося, що він відгородився не те щоб від кошмару, але від чогось настільки аномального, що досі йому не вдавалося вільно дихати.

Він чудово розумів, що частина цієї аномальності досі лишалася з ним в особі Блісс. Поки вона була тут, із нею була і Гея — та все ж водночас Тревіз був упевнений, що її присутність необхідна. Чорна скринька знову запрацювала, утім депутат щиро сподівався, що ніколи не стане сліпо вірити в її силу.

Він обвів очима корабель, і той видався йому прекрасним. Це космічне судно належало Тревізу, лише відколи мер Гарла Бранно з Фундації запроторила його сюди й вислала поміж зірок — живий громозвід, який мусив переманювати на себе вогонь тих, кого Бранно вважала ворогами Фундації. Завдання було виконане, а корабель лишився йому, і повертати його Тревіз не планував.

Він володів «Далекою зіркою» усього кілька місяців, однак уже вважав її домом і заледве міг згадати свій колишній дім на Термінусі.

Термінус! Осердя Фундації на її периферії. Фундації, якій, за Планом Селдона, судилося за наступні п'ять століть сформувати другу, величнішу Імперію. От тільки він, Тревіз, не дав цьому відбутися. Власним рішенням він перетворював Фундацію на ніщо, уможливаючи натомість нове суспільство, новий життєвий лад, жаску революцію, що стане грандіознішою за будь-яку іншу в історії, відколи виникло багатоклітинне життя.

Тепер же він вирушив у подорож, яка мусила довести йому, що він учинив правильно — або ж протилежне.

Тревіз збагнув, що поринув у думки, тож роздратовано струсив із себе заціпеніння. Поквапився до кабіни пілота й переконався, що його комп'ютер досі на місці.

Той блищав — усе блищало. Тут надзвичайно ретельно прибрали. Він майже довільно під'єднав і від'єднав кілька контактів — усе працювало бездоганно й чи не швидше, ніж зазвичай. Вентиляційна система гарувала так безшумно, що довелося піднести руку до отворів, щоб напевне відчутти потоки повітря.

На комп'ютері заклично сяяло світне коло. Тревіз торкнувся його, і світло поширилося робочою поверхнею, окресливши контури для правої та лівої долоні. Він глибоко вдихнув, усвідомивши, що на якийсь час затамував подих. Геянці анітрохи не розумілися на технологіях Фундації й легко могли пошкодити комп'ютер, хай ненавмисно. Та поки що все гаразд — контури долонь були на місці.

Утім головна перевірка почнеться, коли Тревіз прикладе до них власні долоні, і на хвильку депутат завагався. Він майже одразу збагне, якщо щось буде не так, — але чи зможе в такому разі щось вдіяти? Задля ремонту доведеться повертатися на Термінус, а він був певен, що тоді мер Бранно не відпустить його знову. А якщо він не повернеться...

Він відчував, як стукотить серце. Навмисне подовжувати тривожне очікування точно не було сенсу.

Тревіз виставив руки — праву, ліву — і розташував їх понад контурами на поверхні. Одразу ж здалося, ніби його долоні тримали чийсь інші. Відчуття загострилися, і тепер він бачив Гею зусібіч, зелену й вогку, а також геянців, які досі за ним спостерігали. Депутат звелів собі глянути вгору — і побачив здебільшого захмарене небо. За наступним зусиллям волі хмари щезли, тож тепер він дивився на цілісну блакить, із якої комп'ютер тимчасово прибрав диск геянського сонця.

Знову за його велінням блакить розступилася, і він побачив зорі.

Тревіз стер їх, звелів знову й побачив Галактику, схожу на вітрячок у перспективі. Підправив комп'ютеризоване зображення — налаштував його положення, змінив видимий хід часу, змусив його прокрутитися спершу в одному напрямку, тоді в іншому. Визначив координати сонця Сейшелла, найближчої до Геї важливої зірки; потім сонця Термінуса, а тоді Трентора — одні за одними. Він подорожував від зірки до зірки галактичною мапою, яку зберігали нутроці комп'ютера.

Відтак Тревіз забрав руки від поверхні, дозволивши реальному світові знову оточити себе — і збагнув, що весь цей час стояв над комп'ютером у півнахилі, щоб торкатися рукою. Депутат відчув, як затерпли м'язи спини, і мусив потягнутися, перш ніж всістися.

Він дивився на комп'ютер із теплим полегшенням. Той працював бездоганно. Ба більше, став чутливішим, і Тревіз міг назвати свої відчуття до нього тільки любов'ю. Усе ж таки, поки він тримав комп'ютер за руки (він рішуче відмовлявся зізнатися собі, що думав про них як про її руки), вони були одним цілим, і воля Тревіза спрямовувала, контролювала, переживала й ставала частиною більшого я. Вони удвох, як йому зненацька й тривожно спало на думку, мусили відчувати в меншому масштабі те, що відчувала в більшому Гея.

Він хитнув головою. Ні! У їхньому з комп'ютером тандемі саме він, Тревіз, цілковито все контролював. Комп'ютер повністю йому корився.

Він підвівся й перейшов до невеликої кухні й зони харчування. Тут було вдосталь усілякої їжі з потрібним устаткуванням для охолодження й розігрівання. Тревіз уже зауважив, що книгофільми в його кімнаті розташовано в належному порядку, і був майже впевнений — ні, цілковито впевнений, — що власну бібліотеку Пелората розміщено в безпечному сховку. Інакше Тревіз би вже точно отримав від того звістку.

Пелорат! Він дещо згадав і ступив до кімнати науковця.

— Янове, тут стане місця для Блісс?

— О так, цілком.

— Я можу переобладнати кімнату відпочинку їй під спальню.

Блісс підняла здивований погляд:

— Я не потребую окремої спальні. Мене цілком влаштовує лишатися тут із Пелом. Утім, припускаю, я можу відвідувати за потреби інші кімнати. Наприклад, тренажерну залу.

— Авжеж. Будь-які кімнати, крім моєї.

— Добре. Саме такою, за моїми припущеннями, була б домовленість. Ви, зрозуміло, не заходитимете в нашу.

— Зрозуміло, — озвався Тревіз, зиркнувши униз і усвідомивши, що його черевики заступають за поріг. Зробив пів кроку назад і похмуро мовив: — Блісс, це не кімната для молодят.

— Зважаючи на її компактність, я б сказала, що це саме вона і є, хоча Гея й розширила її в півтора рази.

— Як чудово, що ви такі добрі друзі. — Тревіз намагався не всміхатися.

— Ми такі, — мовив Пелорат, помітно знічений темою розмови, — але справді, старий друже, ви можете дозволити нам самим про себе подбати.

— Насправді не можу, — повільно заперечив Тревіз. — Я досі хочу наголосити, що це не помешкання для молодят. Не заперечую проти будь-яких ваших дій за взаємною згодою, але ви мусите зрозуміти, що не матимете приватності. Сподіваюся, Блісс, ви це усвідомлюєте.

— Тут є двері, — сказала вона, — і я гадаю, що ви не турбуватимете нас, коли вони будуть замкнені — тобто за винятком екстрених ситуацій.

— Авжеж не буду. Однак тут немає звукоізоляції.

— Ви намагаєтеся сказати, Тревізе, що доволі ясно чути будь-які наші розмови та будь-які звуки, які ми видаватимемо під час сексу.

— Так, саме це я й намагаюся сказати. І очікую, що, із цим на думці, ви усвідомите необхідність обмежити тут свої активності. Це може спричинити незручності, і мені шкода, але так уже склалося.

Пелорат прочистив горло й ласкаво мовив:

— Власне, Голане, із цією проблемою мені вже довелося зіткнутися. Ви ж розумієте, що будь-яке відчуття, яке переживає зі мною Блісс, переживає вся Гея.

— Я думав про це, Янове, — сказав Тревіз із таким виглядом, наче силувався не здригнутися. — І планував на цьому не наголошувати, раптом вам це на думку не спадало.

— Боюся, спадало.

— Не надавайте цьому зовеликого значення, Тревізе, — озвалася Блісс. — Будь-якої секунди на Геї можуть займатися сексом тисячі людей, а ще мільйони їдять, п'ють чи віддаються іншим заняттям, які приносять задоволення. Це посилює загальну ауру втіхи, яку відчуває Гея й кожна її частина. Нижчі тварини, рослини й мінерали мають свої помірніші задоволення, що також сприяють радісному гомону загальної свідомості, яку Гея завжди відчуває в усіх своїх частинах і якої не має жоден інший світ.

— У нас є власні особливі втіхи, — мовив Тревіз, — якими ми можемо до певної міри поділитися або ж лишити собі, за бажання.

— Якби ви могли відчувати наші, то знали б, наскільки бідними в цьому сенсі є ви, ізоляти.

— Звідки вам знати, що ми відчуваємо?

— Хай там як, усе одно розважливо припустити, що світ спільних задоволень мусить бути потужніший, ніж окремі задоволення ізольованих особистостей.

— Може, й так, але навіть якби мої втіхи були аж такі злиденні, я б усе одно мав власні радощі та жалі й був би ними, навіть мікроскопічними, задоволений, і був би собою, а не кровним братом найближчій каменяці.

— Не глузуйте. Ви цінуєте кожен мінеральний кришталик у своїх кістках та зубах і не допустили б жодному з них шкоди, хоч вони й мають не більше свідомості, ніж пересічна «каменяка» того ж розміру.

— Це правда, — неохоче погодився Тревіз, — але ми примудрилися відійти від теми. Мене не турбує, що вся Гея розділятиме вашу радість, Блісс, але я її розділяти не хочу. Ми житимемо тут у близьких приміщеннях, і я не бажаю бути змушеним брати участь у ваших справах навіть опосередковано.

— Ця суперечка беззмістовна, мій любий друже, — сказав Пелорат. — Порушення вашої приватності я прагну не більше за вас. Своєї теж, як на те пішлося. Ми з Блісс будемо стримані. Чи не так, Блісс?

— Як забажаєш, Пеле.

— Водночас, найпевніше, ми набагато більше часу проводитимемо на планетах, ніж на кораблі, а там можливостей для усамітнення...

— Мене не цікавить, що ви робите на планетах, — урвав Тревіз, — але на цьому кораблі хазяйную я.

— Саме так, — погодився Пелорат.

— Отже, це ми прояснили. Пора вирушати.

— Але чекайте. — Пелорат потягнувся смикнути Тревіза за рукав. — Вирушати куди? Ви не знаєте, де Земля, і я теж, і Блісс. Не знає і ваш комп'ютер, бо ви ще давно сказали мені, що інформації про Землю він не має. То що ви тоді плануєте робити? Мій любий друже, ви ж не можете просто довільно плавати в космосі.

Рекомендована література

[Про мишей і людей](#)

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ